Theodor Iordănescu (1874-1953)

De unde ne-a venit jocul păpușilor

București
11 iulie 2025

De unde ne-a venit jocul păpușilor[1]

D-l Șăineanu vorbind despre jocul păpușilor la Turci[2] și la Orientali în genere, spune că probabil își are origina la Chinezi și prin Perși s'a transmis Turcilor, de unde apoi a venit la noi. Negreșit că acest „probabil" face ca aserțiunea d-lui Șăineanu să fie numai o presupunere, și deci nu îl angajează mult.

Faptul că jocul păpușilor s'a transmis Turcilor prin mijlocirea Perșilor, ne duce la altă concluziune și anume că Perșii au luat jocul păpușilor nu dela Chinezi ci dela Indieni.

În adevăr, nici un popor n'a fost mai activ în traducerea operilor vechilor Indieni ca Perșii. Înrudiți prin limbă și origină, nu au încetat de a fi în contact spiritual unii cu alții. Cercetările moderne găsesc nu numai o asemnare minunată între cele două cărți sacre: *Veda* indiană și *Avesta* persană[3] în cât versuri indiene se pot exprimà cu aceleași cuvinte în limba iranică[4], dar o mulțime dé opere sanscrite ne-au venit prin traducerile persane mai moderne. Astfel cea dintâi traducere în latinește a *Upanișadelor* făcută de Anquetil Duperron este după o traducere persană intitulată *Oupnekhat*. Deși imperfectă și în multe locuri rău înțeleasă, această operă entusiasmă pe, filozofii Schelling și Schopenhauer. O activitate întinsă manifestară Perșii în traducerea cărților de povești indiane. Astfel o mulțime de cărți budiste fură traduse de timpuriu în limba Pahlavi iar în sec. VI d. C. găsim *Pañcatantra* tradusă în aceiași limbă. Natural că între asemenea popoare se transmiteau împreună cu literatura și obiceiurile, deși unele din ele se presupun rămase din conviețuirea împreună. Dela Perșii Arabii sunt aceia cari în evul mediu transmiteau Europei legendele și basmele Indiei.

Mă voiu încercà să arăt că și jocul de păpuși ne-a venit dela Indieni.

•

În limba veche indiană (sanskrita) existau pentru noțiunea păpușe, ca și pentru alte noțiuni, o mulțime de numiri. Astfel pe când clasele superioare aveau pentru păpușe numirea fie *putrikā*[5], *duhitṛkā* care însemnează fetiță, clasele inferioare, schimbând pe *r* în *l* ziceau *puttali*, i. Ei mai ziceau la păpuși *pāñcalika* un cuvânt de o însemnare nesigură, pe care Sylvain Levi[6] se bazează ca să conchidă că patria păpușilor ar fi țara Pañcala azi Tirhut.

La vechii Indieni, păpușele erau făcute din lână, lemn, corn sau fildeș și făceau deliciul fetelor ca și în zilele noastre, deși eroticii indieni dau sfaturi ca și băeții să se joace cu păpușile spre a câștigà favoarea fetelor[7].

---

1 *Convorbiri Literare*, 41, no. 5, mai 1907, pp. 526-532.

2 „Influența orientală asupra limbei și culturei române", în *Convorbiri Literare* XXXIV, 660.

3 Macdonell, *A history of sanskrit literature*, London 1901 p. 67 și Winternitz, *Geschichte der indischen Litteratur* 1904 Leipzig p. 38.

4 Herman Hirt, *Die Indogermanen*, 1905 p. 99.

5 Macdonell, A. *Sanskrit-English Dictionary*.

6 Sylvain Lévi: *Le théatre indien*, Paris, 1890 p. 235.

7 Vātsyāyana, *Kāmasūtra* (*ars amandi*) 33. 13 și comentatorul Yaşodhara 41. 7 cf. p. 208-210. ii

Când o păpușe se spărgeà, copiii plângeau foarte mult, de aceia proverbul zice de cine plânge din propria vină că plânge după ce și-a spart singur păpușa. Chiar și zeii cunoșteau păpușile. Un basm povestește că Parvatī, soția zeului Șiva, își făcuse o păpușe așà de frumoasă, în cât a trebuit s'o ascundă de vederea soțului său. Ea o duse pe muntele Malaya, unde o vizita zilnic, ca să o gătească. Șiva văzând că nevasta sa lipsește des de acasă, o urmărește și o găsește gătindu-și păpușa. Când zeul vede așà o frumusețe de păpușe, se îndrăgostește de ea, îi dă viață și o face nemuritoare.[1]

Foarte de timpuriu au cunoscut Indienii păpușile cu mecanism și în marea colecțiune de povești a lui Somadeva, *Kathāsaritsāgara*[2] (un ocean în care curg torente de povești) se povestește că Somaprabha, fica unui celebru artist, făcù cadou prietenei sale Kalingasena, un coș cu păpuși mecanice lucrate de tatăl ei. Aceste păpuși erau niște minuni. În păpuși se aflà un arc pe care dacă îl atingeai, păpușa sbura în aer, luà o floare și o aducea Kalingasenei; alta aduceà apă, una dansà etc. Principesei îi plăceà așà de mult, că jucându-se cu ele uità să mănânce.

În menționata *Kāmasūtra* ni se spune că exista un joc numit imitarea păpușilor care consta în imitarea vorbei și mișcărilor păpușilor.

Păpuși vorbitoare fură aduse și pe scenă unde erau trase de sfoară (*sūtra*) și se pot compara cu νευρόςπαςτα ale Grecilor.

În *Mahābhārata* se zice de oamenii cari nu au voință proprie că sunt trași de sfoară ca niște păpuși.

Trecând la literatura dramatică a Indienilor, găsim păpuși în diferite piese. Astfel în actul al cincilea din *Bālarāmāyana* a lui Rājašekhara (începutul sec. X d. Ch.) apar pe scenă două păpuși. Una reprezintă pe eroina din *Rāmāyana*, Sitā, iar alta pe sora ei de lapte Sindūrikā. În gura păpușei ce reprezintà pe Sita erà un graur care vorbià.[3] În *Rāmāyana*, Sitā este răpită de demonul Rāvana. În piesa menționată apare Rāvana pe scenă și este așà de amăgit de asemănarea păpușei că numai după ce o sărută vede iluziunea. În această piesă găsim că papușa purtà numele de Sūtra-Dhara adică ținute de sfoară, nume ce și astăzi se conservă sub forma *sūtradhar*, cum mai numesc Indienii pe păpușarul ce străbate orașele cu reprezentațiunile lui.

Este curios că în dramele indiene la începutul piesei apare directorul care pronunță prologul și deschide oare cum acțiunea. Acest director se numește tocmai Sūtradhāra adică cum îl numește Shankar Pandit[4] „an exhibitor of dolls and paperfigures," ceea ce s'ar putea compară cu πρωταγωνιστης sau *dux gregis*. De aci a conchis chiar sus numitul învățat că reprezentațiunile cu păpuși sau figuri de hârtie au trebuit să precedeze celor cu persoane.

Cu toate acestea începuturile dramei indiene se pot urmări foarte departe ajungând să recunoască o persoană legendară, Bharata, ca inventator al dramei.

1 *Viracaritam* în *Indische Studien* a lui Weber 14. 116.

2 VI.29.

3 Grauri și papagali vorbind se menționează des în India și arta de a învăță pe papagali să vorbească intră între cele 64 de dexterități ce o fată cultă trebue să cunoască cf. Oldenberg: *Die Literatur des alten Indien* p. 199.

4 *Vikramorvaçi* Note p. 4.

În marea poemă *Mahābhārata* se menționează mai rar nume de drame decât de actori. Gramaticul Pāṇini care trăește pe la 400 a. Ch. menționează manuale pentru actori iar comentatorul său Patañjali din sec. II-a a. Ch. menționează pe saltimbanci. Tot Patañjali spune că actorii își mânjeau fețele.

Din nenorocire nu ni s'a păstrat nici una din aceste drame și tot ce avem nu este mai vechi ca sec. VI d. Ch. Dramele indiene variau începând dela un act până la feerii de câte 14 acte. Ni se povestește că erau piese cari durau câte 14 ore și cum reprezintația începeà îndată după apusul soarelui, țineà toată noaptea. După dramă urmà și o farsă care se poate comparà cu drama satirică la Greci. Din aceste drame satirice nu ni s'a conservat nimic, dar se pare că un tip din aceste producțiuni au pătruns în piesele de mai târziu. Acest personagiu se numește Vidūṣaka și se poate comparà cu latinul Maccus, italianul Arlechino, englezul clown. Manualele indiene de artă dramatică descriu pe Vidūṣaka în modul următor:

Vidūṣaka trebue să fie un pitic cocoșat, cu dinții rânjiți, chel, cu ochii galbeni. Îmbrăcămintea și vorba lui trebue să excite râsul, să fie pregătit la ceartă și bătae, să mănânce și să bea cât șeapte.

Acest personagiu este în adevăr un Brahman, însă el nu vorbește limba sanskrită, ci un dialect popular fie prakrit sau un altul. Cu tot aerul caraghios ce caracteriză pe acest tip, el este însoțitorul și confidentul regelui sau al eroului piesei și servește ca să micșoreze oarecum tonul tragic al totului, echivalând cu ceea ce străbunii noștri numiau caraghioz sau măscărici. În *Sakuntala*, Vidūṣaka însoțește pe regele Duṣyanta la vânătoare și pe când regele se gândește la frumoasa Sakuntala, Vidūṣaka se gândește numai că nu găsește cu ce să-și potolească foamea. Tot astfel și în piesa *Mrechakatikā* (căruciorul de pământ) Maitreya, prietenul eroului Carudatta, se gândește la timpul de fericire când protectorul său dispuneà de mari averi și puteà să dea banchete alese. Autorul piesei însă, care se presupune a fi un rege, corectează tipul lui Vidūṣaka și face din el un adevărat amic care singur rămâne credincios când Carudatta cade în sărăcie.

Toate trăsurile cari caracterizează pe acest personagiu, ne fac să conchidem ca el erà de provenință populară și poate că la început nu erà decât o păpușe vorbitoare.

Din descrierea de mai sus se vede că Vidūṣaka are proprietățile personagiilor caraghioaze ce le găsim în teatrul popular european. Astfel ca mâncăcios îl găsim în englezul Jack Pudding, francezul Jean Potage, italianul Signor Maccaroni sau ungurescul Paprika Iancsi, germanul Hans Wurst etc. Alte nume cari ne reamintesc acest personagiu prin unele trăsuri ale lor, se găsesc numai în jocurile de păpuși ca italianul Arlechino sau napolitanul Pulcineila[1] în franțuzește Polichinelle. Asemenea la Germani avem pe Kaspar care este identic cu Vasilache al nostru. Cine a asistat la un teatru popular de Vasilache, a observat câte bătăi dă și primește acest personagiu caraghioz ale cărui trăsuri caracteristice sunt aproape identice cu ale lui Vidūṣaka.

Atâtea trăsuri comune ne duc la concluzia că jocul de păpuși la noi ca și la alte popoare își are origina în India. În India jocul de păpuși trecù în Persia, unde găsim

1 Cf. Dieterich: Pulcinella.

tipul Kačal/Pahlavan (atletul cel chel) și care, tocmai ca Vasilache al nostru, se luptă pentru o fată chiar cu dracul și Ouseley[1] spune că Pahlavan strigă cu voce schimbată ca engleznl Punch și că glumele lui ridicau râsuri omerice. Persanul Pahlavan prin intermediul Turcilor a ajuns la noi sub forma pehlivan și însemnă odinioară saltimbanc sau jongleur, fiind jucător pe frânghie, sau sărind peste animale.

Trebue să mai observăm că jucătorii de păpuși la Perși erau Țigani. Dela Perși jocul de păpuși a trecut la Turci în așa numitul teatru de umbre, unde Karagöz este tocmai tipul lui Vasilache. Acest caraghioz[2] era reprezentat printr'un țigan care vorbea ca Țiganii.

Dela Turci, Țiganii ne-au adus și nouă jocul păpușelor și ei le-au jucat pentru prima oară cum ne spune Kogălniceanu în „Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigans" Berlin 1837. Dela Crăciun și până către post, zice Kogălniceanu, se aude pe străzi în Moldova strigând „L-a păpuși, la păpuși". Dacă li se da voe să intre, după cel care strigà, veneau doi țigani cu o cutie luminată în care se aflau păpușele. Unul din țigani se ascunde după cutia cu păpuși și vorbește cu voce schimbată. La urmă apăreà un turc și un cazac cari se băteau învingând când unul când altul, după cum era situațiunea politică. Tipurile turcului și rusului sau păstrat și până azi în vicleimul nostru care la urmă are loc de păpuși.

Tot Țiganii sunt aceia cari jucară pentru prima oară păpușele în Germania, Englitera, Bulgaria și Serbia, iar dibăcia de a le jucà le venià din țara de origină, India. În această țară și până azi teatrul păpușelor este la mare preț și Pischel[3] în ședința academiei din Berlin dela 3 Mai 1906, găsește că nu numai jocul de păpuși erà la Indieni în floare ci și teatrul de Umbre care până acum se considerà ca un apânagiu turcesc,

Astăzi nu mai încape îndoială că Țiganii sunt de origină Indiană și filologia îi alipește lu grupa limbelor Dardu și Kafir, adică grupei Nordvestice.

În drumul lor spre Europa Țiganii au stat prin multe locuri împrumutând cuvinte și expresiuni necesare vieții lor între popoarele unde se așezau. Astfel din Hinducuș trecură în Persia iar de acì în Kurdistan și Armenia unde stătură mult timp, cum arată numeroasele cuvinte ce au împrumutat. În drumul lor de nomazi, Tiganii făcură un lung popas în Grecia și mai cu seamă în Creta, unde iarăși primiră o influență însemnată. De acì se răspândiră în Turcia și în toate țările vecine.

Am făcut aceste câteva observațiuni asupra migrațiunei Țiganilor, spre a explicà etimologia unui cuvânt românesc, care pare a fi o reminiscență din timpul robiei lor în țările Române. Țiganii au pentru păpușă cuvântul *kuki* și *kukli* (Sowa: *Wörterbuch des Dialekts der deutschen Zigeuner* 1898 etc.) ceea ce făcea pe Pott să îl creadă luat dela grecescul κουκλα. Dar acelaș cuvânt se găsește și la Turci (G. Meyer: *Turkische Studien* I, 40). Deși s'ar crede că acest cuvânt aparține numai Țiganilor germani totuși Miklosich (*Über die Mundarten und die wanderungen der Zigeuner Europas* I, 20) găsește cuvântul *kuki* la țiganii slavi, ba chiar cei ruși au cuvântul *kykla* (citeș-

1 *Travels în various Countries of the East*, p. 409.
2 Iacob, *Türkische Litteraturgeschichte: Heft I. Das türkische Schattentheater*.
3 Pischel, *Das altindische Schattenspiel cf. Die Heimat des Puppenspiels*.

te *kukla*) pentru păpușe. Toate aceste cuvinte sunt înrudite cu latinul *cucullus* și cu dialectul indian *kukula*. Acestea m'a făcut să cred că și cuvântul nostru *coca*, *cocuță* ce se dă copiilor mici prin Moldova poate să fie o reminiscență dela robii țigani cari aveau oarecare influență asupra creșterii copiilor stăpânilor lor.

Oricum ar fi, studiul limbei Țiganilor prezintă un interes deosebit și începând dela Pott (1844) în Germania s'au studiat cu mult zel având reprezentanți însemnați actuali ca: renumitul sanscritist Pischel, armenistul Fink, Libich etc., iar Englezii au început publicarea unei reviste a societății pentru studiul Țiganilor din care cunosc 3 volume (*Journal of the Gypsy Lore Society Edinburgh*). La noi începuturi au fost, dar cei ce le-au făcut erau puțin pregătiți pentru aceasta, așà că încercarea nu a fost continuată și nici nu se găsesc entuziaști cari să o continue, deși materialul adunat ar fi interesant atât din punct de vedere etnografic cât și linguistic.

T. IORDĂNESCU,
Profesor